

**МЕТАФОРИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ КОНФЛІКТУ
ЯК ПАСТКИ В БРИТАНСЬКОМУ ЕКОНОМІЧНОМУ ДИСКУРСІ:
ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ АСПЕКТ**

**METAPHORICAL MODELING OF CONFLICT AS A TRAP
IN BRITISH ECONOMIC DISCOURSE: A TRANSLATION ASPECT**

Каравасва Т.Л.,
orcid.org/0000-0001-8755-8282
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов гуманітарних факультетів
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова

Тер-Григорьян М.Г.,
orcid.org/0000-0001-7558-2533
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри іноземних мов гуманітарних факультетів
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова

Стаття присвячена аналізу метафоричної моделі «пастки» як засобу репрезентації причин економічного та політичного конфліктів, які виникають у країнах так званого нижнього мільярду за термінологією П. Колієра. Автор книги «Нижній мільярд: чому бідні країни не можуть стати багатими і що можна для цього зробити» П. Колієр, спираючись на когнітивну метафору пастки, моделює проблемні ситуації у світовій економіці. Ця структурована концептуальна область «пастки» інтерпретується як фреймова структура, що містить логічні компоненти (концепти) і водночас сукупності модусних смислів (модуси можливості, оцінювання тощо), що дає змогу розглядати її як базу моделювання соціально актуальних проблем через систему елементів фреймових структур. Використовуючи когнітивну метафору пастки, П. Колієр пояснює сутність інтерпретації та розуміння автором подій та обставин, що перешкоджають певним країнам та їх народам досягти економічного розвитку країн «верхнього мільярду». Автор вважає, що політичні конфлікти є пасткою на шляху до багатства, до якої потрапляють країни «нижнього мільярду». Проте метафорична модель пастки в британському економічному дискурсі, зокрема в термінології П. Колієра, має такі ознаки, що реалізують не повною мірою змістовні елементи метафоричної моделі пастки, які присутні в українському перекладі, такі як суб'єкт, зацікавлений у перешкоджанні руху, або джерело, причина невдач – той, хто створює пастки, і жертва – об'єкт, що потрапляє у пастку. Фрейм «пастка» передбачає заповнення певної кількості слотів, які кількісно та змістовно відповідають кількості елементів, що виокремлено в цьому фрагменті людського досвіду. Метафоризація пастки (*trap*) у британському дискурсі П. Колієра виводить на периферію моделі зазначені ознаки, натомість фокусує увагу саме на різновидах пастки, таких як громадянська війна та державний переворот. Отже, реалізація метафоричної моделі пастки не містить змістовних складників щодо усіх учасників ситуації пастки, правил поведінки та їх ролі, що не дає змогу вважати її вдалою і прозорою, або, можливо, перекладацький відповідник *trap* – *пастка* – некоректним.

Ключові слова: британський економічний дискурс, метафорична модель, перекладацький еквівалент, пастка, фрейм.

The article is devoted to the analysis of the metaphorical model of the “trap” as a means of representing the causes of economic and political conflicts that arise in the countries of the so-called the bottom billion in the terminology of P. Collier.

The author of the book “The Bottom Billion: Why the Poorest Countries are Falling and What Can Be Done About it” P. Collier, relying on the cognitive metaphor of the trap, models problematic situations in the world of economy.

This structured conceptual area of the trap is interpreted as a frame structure containing logical components (concepts) and at the same time a set of modus meanings (mode of opportunity, evaluation, etc.), which allows to consider it as a basis for modeling socially relevant problems through a system of frame structures.

Using the cognitive metaphor of the trap, P. Collier explains the essence of the author’s interpretation and understanding of events and circumstances that prevent certain countries and their peoples to achieve the economic development of the top billion countries.

The author believes that political conflicts are a trap on the path to wealth, to which the countries of the bottom billion get.

However, the metaphorical model of the “trap” in the British economic discourse, in particular in the terminology of P. Collier, has the following features that do not fully implement the substantive elements of the metaphorical model of the trap, which are presented in the Ukrainian translation: the subject, interested in obstructing the movement, or the source, the cause of the failures is the one who creates the traps and the victim, the object that gets into the trap.

The “trap” frame involves filling a certain number of slots, which quantitatively and meaningfully correspond to the number of elements that are highlighted in this fragment of human experience. The metaphorization of the trap in P. Collier’s British discourse brings these features to the periphery of the model, instead focusing on the types of traps: civil war and coup d’état.

Thus, the implementation of the metaphorical model of the trap does not contain meaningful components for all participants in the trap situation, rules of conduct and their role, which does not allow it to be considered successful and transparent, or perhaps the translation equivalent of trap – trap is incorrect.

Key words: British economic discourse, metaphorical model, translation equivalent, trap, frame.

Постановка проблеми. Політико-економічний фрагмент концептуальної системи свідомості загалом є універсальною структурою, проте кожна культура накладає свою власну оптику щодо сприйняття та інтерпретації політичних, економічних об'єктів та відносин між ними. Це зазвичай зумовлено відмінностями в системах цінностей, історичному досвіді та інших чинниках, які становлять основу культурної специфіки нації. Прикладом значних змін у системі та ієрархії цінностей є британське суспільство, яке у XX столітті, ставши більш егалітарним, намагалося знайти своє нове обличчя, свій новий статус у світі. Так, наприклад, українська дослідниця О.Л. Городецька вважає, що сьогодні важливим для британців стає концепт EQUALITY [1, с. 5]. Авторка присвятила своє дослідження базовим національно-специфічним концептам британського суспільства та національної концептосфери кінця XX століття, виокремила низку концептів на основі аналізу їхньої мовної репрезентації в сучасній англійській мові. Виявилось, що до ядра ціннісної системи британського суспільства належать як універсальні концепти, такі як FAMILY, PEACE, HOME, DEMOCRACY, FREEDOM, PROSPERITY, так і національно марковані, такі як INDIVIDUALISM та CLASS. Цікавими є також спостереження М.В. Романюхи, яка виокремила особливості метафоричної вербалізації концепту ECONOMY в англомовному медіадискурсі, що підтверджують актуальність вищезазначених концептів у британському суспільстві [4, с. 291]. Існує низка робіт, присвячених дослідженням метафори на матеріалі української мови, авторами яких є О.В. Богомолов, В.Л. Кравченко, Я.В. Прихода, Г.М. Яворська.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Базові національно-специфічні концепти британського суспільства знайшли своє відображення також у книзі оксфордського професора економіки Пола Колієра «Нижній мільярд: чому бідні країни не можуть стати багатими і що можна для цього зробити» (Paul Collier, *The Bottom Billion*). Після публікації книга «Нижній мільярд: чому бідні країни не можуть стати багатими і що можна для цього зробити» у 2007 році стала бестселером та отримала декілька нагород, в тому числі золоту медаль престижної премії Arthur Ross Book Award. Його нова робота «Майбутнє капіталізму» (Paul Collier, *The Future of capitalism*, 2019) увійшла до

відомого списку Білла Гейтса з п'яти книг, які він рекомендував прочитати влітку 2019 року.

Пол Колієр, у минулому економіст Всесвітнього Банку, а зараз директор центру з вивчення африканської економіки при Оксфордському університеті, у своїй праці розкрив причини бідності країн Африки, а також Північної Кореї, М'янми, Камбоджі, Лаосу, а за межами Азії – Болівії та Гаїті. Він назвав їх «нижнім мільярдом» за аналогією з так званим золотим мільярдом – багатим населенням земної кулі, до якого належать жителі Західної Європи, США, Канади, Японії, Австралії та Нової Зеландії.

Постановка завдання. Оскільки концепт PROSPERITY пов'язаний саме із «золотим мільярдом» та є одним із ключових ціннісних концептів британського суспільства, цікавим, на нашу думку, є аналіз метафоричних моделей репрезентації концепту в економічному дискурсі Пола Колієра. Саме це складає завдання нашої наукової розвідки. Отже, актуальним є, на наш погляд, вивчення ціннісної структури суспільства через аналіз мовної репрезентації ключових концептів культури, які містять найбільш значущі поняття, що формують світогляд певного суспільства.

Виклад основного матеріалу. PROSPERITY як головна мета світової спільноти є пунктом призначення на шляху від бідності до багатства. У своїй книзі Пол Колієр поділяє країни світу на дві групи з точки зору рівня розвитку їх економіки. До першої групи – *Development* – належать економічно розвинуті країни (*rich world*); до другої групи – *Poverty* – бідні (*poor world*). При цьому перша група значно менше за кількістю другої: якщо у другу групу входять п'ять мільярдів людей, то до першої – тільки один мільярд: *For forty years the development challenge has been a rich world of one billion people facing a poor world of five billion people* [5, с. 3]. Саме такий розподіл зумовив назву книги Пола Колієра.

Однією з причин, з яких певні країни не можуть досягти високого рівня життя та економічного розвитку, П. Колієр вважає політичні конфлікти. В межах його власного науково-економічного дискурсу використано метафоричну модель, згідно з якою описано ситуації політичних конфліктів через зображення пастки, до якої потрапляють країни на шляху прогресу та економічного розвитку. Отже, маємо когнітивну метафору пастки, спираючись на яку, автор моделює

проблемні ситуації у світовій економіці. Лексема *trap* як іменник у Словнику “Merriam-Webster dictionary” має таке визначення: “something by which one is caught or stopped unawares *also*: a position or situation from which it is difficult or impossible to escape” [7]. Англо-український словник надає перекладацький еквівалент лексеми *trap* – *пастка, капкан* [8, с. 45]. Виходячи з відомостей словників, вважаємо перекладацьким відповідником лексеми *trap* українську лексему *пастка*.

На думку Дж. Лакоффа, засновника когнітивної теорії метафори, залучення метафори для розуміння досвіду – один з найважливіших триумфів людського мислення. «Розуміння здійснюється з оперттям на фреймову логіку» [3, с. 145]. У багатьох випадках використовується метафоричне мислення. Когнітивна семантика виявила, що ми мислимо в термінах концептуальних систем, які співвідносяться одна з одною і створюють смисли.

У когнітивній лінгвістиці метафора розглядається як інструмент аналізу стану суспільної свідомості. Дослідження типів метафоричних моделей дає змогу виявити імпліцитні інтенції, часто вже не усвідомлювані людиною, загальні характеристики ставлення до дійсності, соціальних і культурних феноменів [3, с. 58]. Когнітивна метафора дає змогу осмислити одні концепти з опорою на інші, що слугують еталоном. М. Мінський стверджує, що аналогії, засновані на когнітивній метафорі, «дають нам можливість побачити будь-який предмет або ідею начебто у світлі іншого предмета або ідеї, що дає змогу застосувати знання та досвід, набутий в одній галузі, для вирішення проблеми в іншій галузі» [4, с. 292].

Іншими словами, когнітивна метафора забезпечує концептуалізацію невивченого об'єкта за аналогією із системою понять, що вже склалися. Вона відповідає здатності людини помічати та створювати подібність між, здавалося б, несхожими індивідами та об'єктами. Метафора знаменує собою початок розумового процесу, звертання до особистого досвіду кожного й до всієї системи знань про світ загалом. Це знання відображається в мовній картині світу того чи іншого суспільства.

Згідно з когнітивною теорією метафори, вивчення набору метафоричних моделей, за допомогою якого репрезентується певний концепт в дискурсивних практиках, може дати важливу інформацію про те, як насправді осмислюється цей феномен людиною. Причому це може належати як до того, що усвідомлюється людиною, так і до того, що залишається у сфері підсвідомості.

Висловлювалися гіпотези про зв'язок метафор із кризовим станом свідомості, з проблемною ситуацією і з пошуком рішень проблеми. На це прямо вказує когнітивна теорія метафори, згідно з якою метафоричне осмислення дійсності дає змогу сформувати безліч альтернатив вирішення проблемної ситуації [3, с. 16].

Метафоричність наукового політичного дискурсу – це засіб усвідомлення, моделювання та оцінювання політичних процесів, інструмент впливу на свідомість громадян.

Ціла низка універсальних пояснювальних схем відбивається в когнітивних метафорах. Результати численних досліджень дають підстави когнітологам вважати, що метафора є одним з основних засобів продукування нового знання. Раціональне мислення значною мірою спирається на метафоричні моделі. Під моделлю розуміють уявну або матеріальну систему, яка, відображаючи або відтворюючи об'єкт дослідження, може замінити його так, що її вивчення дає нову інформацію про цей об'єкт. Метод метафоричного моделювання зарекомендував себе як ефективний засіб виявлення суттєвих ознак явищ та процесів.

Концептуальна метафора являє собою відображення набору конвенційних зв'язків між елементами різних концептуальних сфер. Сфера-джерело метафоричного моделювання як галузь, що емпірично подана в досвіді людини, наповнена широким колом асоціативних зв'язків, в тому числі різної модальності, перш за все оцінної, задіяна як основа способу цільової сфери метафоричного моделювання. Ця цілісна, структурована концептуальна область інтерпретується як фреймова структура, яка містить логічні компоненти (концепти та їх відносини) і водночас сукупності модусних смислів (модуси можливості, оцінювання тощо), що дає змогу розглядати її як базу моделювання соціально актуальних тем через систему висувань елементів фреймових структур. Розглядаючи когнітивні аспекти використання метафор, маємо зазначити, що метафора зазвичай розглядається як бачення одного об'єкта через інший. У когнітивних процесах складні розумові площини, що безпосередньо не спостерігаються, співвідносяться через метафору з простішими, добре знайомими розумовими площинами (наприклад, економічні та політичні події порівнюються з іграми, спортивними змаганнями, виробничі конфлікти – з війною, а любов – із хворобою, подорожжю, отрутою, пожежею тощо).

Таким чином, когнітивна метафора пастки Пола Колієра, до якої потрапляють країни «нижнього мільярду», має допомогти пояснити сут-

ність інтерпретації та розуміння автором подій та обставин, що перешкоджають певним країнам та їх народам досягти економічного розвитку країн «верхнього мільярду». Отже, на його думку, політичні конфлікти є пасткою на шляху до багатства.

Пол Колієр виокремлює два різновиди політичного конфлікту, такі як громадянська війна та державний переворот. Саме вони стають пастками на шляху до багатства країни. Конфлікт у тексті персоніфіковано (маємо антропоморфну метафору), бо він (як жива істота) може призвести країну до бідності: *These two forms of political conflict both are costly and can be repetitive. They can trap a country in poverty* [5, с. 17].

Чим бідніше країна, тим більше шансів вона має ввергнутись у безодню громадянської війни, отже, стати ще біднішою. В країнах з низьким рівнем доходу більше шансів того, що війна обернеться пасткою.

Описуючи громадянську війну, автор використовує дієслова, які свідчать про метафоричне моделювання ситуації пастки (пастки-ситуації): *to be through the civil war, to still be in, to have a war*. Війна може *to be over, to be repeated, to impede the growth*. Щодо країни, то вона може *faces a risk of civil war; slides into civil war; falls into civil war; is prone to civil war*. Отже, громадянська війна як пастка є метафорою для опису ситуації: її можна оминати, у ній можна перебувати, опинитися, ситуація може закінчитися, повторитися, ця ситуація може перешкоджати економічному зростанню країни.

Другим різновидом політичного конфлікту є державний переворот. Різанина насправді починається за наявності трьох умов, на думку П. Колієра, а саме непропорційно високої кількості неосвічених молодих чоловіків, чисельної переваги однієї етнічної групи над іншими і, найнесподіваніше, наявності багатих природних ресурсів, таких як нафта або алмази. Проте немає таких пасток на шляху до багатства, з яких не можна було б вибратися тим чи іншим країнам. Рано чи пізно вони все ж таки долають труднощі і «наздоганяють» у розвитку більш успішні країни: *These traps are not inescapable, however, and over the years some countries have broken free of them and then started to catch up* [5, с. 5].

Український дослідник Сергій Дацюк розуміє пастку як «спеціально пристосоване місце або навмисно створену ситуацію, в яку заманюють жертву задля її загибелі або ізоляції від звичного середовища життєдіяльності для примусу до певних дій (руху в певному напрямку)» [2]. Смысл

пастки, як вважає дослідник, полягає в тому, щоби заманити жертву в таке місце або в таку ситуацію, у якій вона буде позбавлена або обмежена у своїх звичних ресурсах, ізольована в певному місті або ситуації, яка створює для неї безпосередні або опосередковані загрози життю, здоров'ю чи діяльності [2]. Отже, потрапити у пастку можна тоді, коли Ви є жертвою чийось злих намірів і хтось заздалегідь підготував Вам пастку. Нині така схема впливає навіть із тлумачення лексеми *пастка* в українській мові: «1.<...> *перен.* Таке місце, з якого немає виходу, не можна вийти, вибратися. <...> 2. *перен.* Хитрий маневр, прийом для заманювання противника не вигідне, небезпечне становище» [9, с. 892].

Метафоричні моделі «Державний переворот як Пастка» та «Громадянська війна як Пастка», на нашу думку, не реалізують типову схему-фрейм, згідно з якою в ситуації пастки має бути суб'єкт, зацікавлений у перешкоджанні руху, або джерело, причина невдач – той, хто створює пастки і жертва – об'єкт, що потрапляє у пастку. Проте ми спостерігаємо персоніфікацію ситуації-пастки через використання таких дієслів: *to die out* та *to feed on*. Так само йдеться про державний переворот як такий, що може «вийти з моди» (*to go out of fashion*), «бути сумно частим» (*to be depressingly common*). Як причини пастки П. Колієр називає ситуації, які насправді самі по собі є пастками в його термінології. Автор організовує своє мислення про економічний розвиток за аналогією з рухом по дорозі, де вихідним пунктом є БІДНІСТЬ, кінцевим – РОЗВИНЕНІСТЬ, а між ними можуть бути різноманітні ПАСТКИ, що означають економічні невдачі.

Висновки. Отже, метафоричне моделювання є одним із найбільш актуальних механізмів формування уявлень про світ, що має певний діагностичний, прогностичний та сугестивний потенціал. Метафоризація пастки (*trap*) в британському дискурсі П. Колієра виводить на периферію змісту зазначені ознаки моделі, натомість фокусує увагу саме на різновидах пастки, таких як громадянська війна та державний переворот. Ми не маємо пояснень у метафоричній моделі пастки щодо усіх учасників ситуації, правил поведінки та їх ролі, тому не вважаємо її (цю модель) вдалою і прозорою, або перекладацький відповідник *trap* – *пастка* є некоректним. Подальші дослідження мають звернути увагу на поширеність метафоричної моделі пастки в британському економічному та політичному дискурсі, а також її перекладацькі еквіваленти в українському дискурсі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Городецька О.В. Національно-марковані концепти в британській мовній картині світу XX століття : авто-реф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04. Київ, 2003. 21 с.
2. Дацюк С.В. Ловушки и преследования. URL: http://www.uis.kiev.ua/~_xyz/traps_persecutes.html (дата звернення: 29.04.2021).
3. Лакофф Дж. Метафоры, которыми мы живем / пер. с англ. А.Н. Баранова. Москва : Эдиториал УРСС, 2004. 256 с.
4. Минский М.М. Остроумие и логика когнитивного и бессознательного. *Новое в зарубежной лингвистике*. Вып. XXIII. С. 291–292.
5. Романюха М.В. Особливості дослідження метафоричної вербалізації концепту ECONOMY в англomовному медіадискурсі. *Нова філологія*. 2010. № 40. С. 85–91.
6. Collier P. *The Bottom Billion: Why the Poorest Countries are Failing and What Can Be Done About It*. Oxford : Oxford University Press, 2007. 205 p.
7. Dictionary by Merriam-Webster: America's most-trusted online. URL: <http://www.merriam-webster.com> (дата звернення: 25.04.2021).
8. Англо-український словник освітньої лексики. Тернопіль : Підручники & Посібники, 2002. 61 с.
9. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2009. 1736 с.